

ПРОЦЕНА ФУНКЦИОНАЛНОСТИ ПОРОДИЦЕ ОД СТРАНЕ УЧЕНИКА И ПОХАЂАЊЕ ВЕРСКЕ НАСТАВЕ У ШКОЛИ

Слађана Зуковић*

Филозофски факултет, Одсек за педагогију, Нови Сад

Апстракт. Истраживање приказано овим радом имало је за циљ да испита релације између ученичке процене реалног и пожељног стања функционалности породице и похађања верске наставе у школи. Резултати су добијени на узорку од 421 ученика трећег разреда средње школе који су се на почетку овог нивоа школовања определили за похађање верске наставе (263 ученика), или за похађање алтернативног изборног предмета – Грађанско васпитање (158 ученика). За процену релевантних димензија реалног и пожељног стања функционалности породичног система коришћени су стандардизовани инструменти – FACES III (кохезивност и флексибилност породице) и F-COPES (стратегије породичног превладавања проблема). За прикупљање података о социодемографским карактеристикама испитаника и њихових породица, као и о процени ефеката похађања верске наставе на породицу, коришћен је Упитник за ученике који је конструисан за потребе овог истраживања. На основу анализе добијених резултата дошло се до закључка да је у одређеним аспектима утврђено постојање разлика у процени реалног и пожељног стања породичне функционалности од стране ученика зависно од тога који изборни предмет похађају, као и да се са великом вероватноћом може тврдити да су неке од мерених карактеристика породице значајно повезане са ефектима верске наставе на ученике и њихову породицу у целини.

Кључне речи: породица, религијске вредности, верска настава, школа, функционалност породичног система.

У досадашњем теоријском и емпиријском проучавању породице развијени су бројни концепти који операционализују различите конструкте и димензије породичне функционалности – конструкт кохезивности, емотивне размене међу члановима породице, контрола и аутономија унутар породице, породична кохерентност, стратегије превладавања, васпитни стилови родитеља, афективна везаност и многи други (Mitić, 1997; Olson, 2000; Polovina 2006). Већина развијених концепата своју основу налази у системском приступу у проучавању породице који пружа основу за сагледавање динамогених снага унутар породичног система и породице према окружењу. Као мере породичног функционисања

* E-mail: sladjaz@nspoint.net

у овом раду узети су концепти из два системска модела и то: Циркумплекс модел брачних и породичних система и Дупли АВС-Х модел теорије породичног стреса.

Циркумплекс модел брачних и породичних система, чији је творац Олсон, анализира две основне димензије функционалности породице – кохезивност (емоционална везаност коју чланови породице имају једни према другима) и флексибилност (обим до којег је породични систем способан да се мења и обухвата количину промене у вођству, односима улога и правилима). За оптимално породично функционисање најпожељнији су централни нивои кохезивности и флексибилности јер указују на добру избалансираност породичног система. Такође, значајно је истаћи да је модел осетљив на етничку, религијску и културолошку разноликост, те се истиче да је приликом процене и анализе породичне функционалности значајно имати у виду специфичност деловања ових обележја (Olson, 1999, 2000). *Дупли АВС-Х модел теорије породичног стреса*, чији су творци МекКјубин и Петерсон, операционализује унутрашње (редефинисање проблема унутар породице и пасиван однос према проблемима) и спољашње (тражење социјалне подршке, мобилисање институционалне подршке и окретање ка религији) стратегије породичног превладавања проблема. Истраживања су показала да је начин на који породице решавају своје проблеме посебно индикативан у одсликавању опште функционалности породице (Kouneski, 2000). Значајан налаз је да функционалност породице може бити посматрана и као извор и као исход стратегија породичног превладавања, као и да породице које имају балансиран ниво кохезивности и флексибилности користе оба нивоа стратегија превладавања.

Функционалност породице и религијске вредности

На основу резултата истраживања која су била усмерена на проучавање породичне функционалности дошло се до закључка да религијска или духовна оријентација представља важну компоненту успешног породичног функционисања (DeFrain, 1999; Stinnett & DeFrain, 1985, према: Krysan *et al.*, 1990; Olson, 2000). Показало се да религијска димензија пружа оваквим породицама наду, мир и животни оптимизам и најчешће се везује за породично поимање животног смисла и приврженост чланова породице одређеном експлицитном систему вредности или моралном кодексу. Такође, стручњаци истичу да је духовна (религијска) димензија препозната као веома корисна основа за интервенције у породичној и брачној терапији (Butler *et al.*, 2002; Carlson *et al.*, 2002; Grif-

fith & Brian, 1999; Weaver *et al.*, 2002; Wolf & Stevens, 2001). Да религијске вредности имају значајну позицију у систему породичних вредности, потврђују и подаци добијени у студији о европским вредностима (Georgas *et al.*, 2004). Наиме, факторском анализом идентификовано је седам фактора породичних вредности које објашњавају 37.9% варијансе, а највиши проценат засићености утврђен је код фактора „Религиозност и породични живот“ путем којег је наглашена важност религије и религијских вредности за породичну интеракцију и породичне односе. На нашим просторима спроведено је истраживање (Zuković, 2005) које се односило на испитивање односа студената и родитеља према хришћанским вредностима брака, породице и васпитања. Утврђено је да већина испитаника из обе групе узорка (значајан број и оних испитаника који се нису изјаснили као верници) високо вреднује поменуте вредности и процењује их као веома пожељне вредности у породичном животу и породичном васпитању.

С друге стране треба истаћи и чињеницу да је већина постојећих научних закључака о овом питању заснована на појединачним мерењима и трагањима за узрочно-последичним везама које, у тој форми посматране, тешко да могу објаснити значај вишеаспектног и веома сложеног феномена религије. Стога, иако истраживања јасно указују на важност религије у породичном животу, питање – шта је то што је специфично у вези са религијом, а што је од значаја за породични живот – у великој мери је остало неистражено (Mahoney *et al.*, 2003). У том смислу је у оквиру извештаја са Конференције о истраживању успешних породица (Krysan *et al.*, 1990) истакнуто да међу истраживачима постоји неслагање око тога који су аспекти религије најзначајнији за функционисање породице. Ипак, без обзира на одређена неслагања, учесници Конференције извели су закључак да религија и њене вредности заслужују да, од стране научника, породичних терапеута, као и свих оних који се на различите начине баве проблемима породичног живота, буду препознате као значајан индикатор оснаживања породичног функционисања. Такође, стручњаци истичу и став о великом потенцијалу религије у процесу „освећења породичних односа“ (Mahoney *et al.*, 2003). Овакав став укључује веровање да изучавање „освећења“, као процеса путем којег породични односи постају продуктивни, представља један нарочито обећавајући пут ка бољем разумевању значаја религије и њених вредности за породични живот у целини. У складу са изнетим поставкама намеће се и питање да ли верска настава, као обавезни изборни предмет у школи који презентује учење и вредносни систем одређених религија, може бити препозната као фактор процеса

освећења породичних односа и као ресурс раста и развоја породице у целини.

Притом треба подсетити да је предмет Верска настава уведен у школе 2001. године, када је на предлог Архијерејског сабора СПЦ, Влада Републике Србије донела уредбу о организовању верске наставе за одређене конфесије и то као факултативни предмет за ученике првог разреда основне и средње школе. Школске 2003/2004. године, коју карактерише званични почетак реформисане школе, верска настава, уз алтернативни предмет – Грађанско васпитање – добија статус обавезног изборног предмета, а уведени модел обавезног избора једног од ова два предмета претпоставља и њихов редовни статус у организацији и предметном распореду школе. Такође, треба нагласити да верска настава има конфесионално обележје које треба да омогући верско образовање и васпитање младих у складу са њиховим верским уверењем, животним вредностима, традицијом и учењем цркве којој припадају. Поред религијског (верског) образовања у ужем смислу, који подразумева систематско упознавање доктринарне, литургијске, социјалне и мисионарске димензије религије, веома је важно имати у виду потенцијал васпитне димензије овог школског предмета. Наиме, сврха веронауке у школама је да развија духовност, интересовање за свеопште вредности и врлине и да путем система вредности који презентује помогне младима да лакше остварују социјалне односе међу вршњацима, да развијају еколошку свест, да схвате значај породице, пријатељства, хуманости, љубави... Нека од досадашњих истраживања о ефектима реализације верске наставе у школама у Србији (Kuburić, 2003; Maksić, 2003; Zuko- vić, 2006) показала су да млади имају висока очекивања од овог школског предмета и мишљења су да похађање верске наставе у школи може поставити добар темељ за њихов будући брак и односе у породици. Такође, утврђено је да деца која похађају верску наставу, по процени њихових родитеља, имају квалитетнији и зрелији однос према породици и породичним вредностима.

Стога, имајући у виду специфичност верске наставе као новог наставног предмета у школи (како због статуса, тако и због садржаја), процес праћења реализације верске наставе и евалуације њених ефеката подразумева и сагледавање ефеката верске наставе на породичне односе, породично васпитање и функционалност породичног система у целини. Очекује се да ће резултати емпиријског истраживања приказани у овом раду, а који представљају део ширег и опсежнијег истраживања о димензијама и ресурсима функционалности савремене породице, пружити допринос сагледавању овог питања.

Методолошки оквир истраживања

Циљ и задаци истраживања. Циљ истраживања био је испитивање релација између ученичке процене функционалности породичног система и похађања верске наставе у школи. Овако конципиран циљ истраживања операционализован је преко следећих задатака: (1) испитати разлике у процени реалног и пожељног стања функционалности породичног система између ученика који похађају верску наставу и ученика који похађају алтернативни предмет – Грађанско васпитање; (2) испитати да ли неке од мерених породичних карактеристика могу бити идентификоване као значајан корелат ефеката верске наставе на ученике и породицу у целини.

Инструменти истраживања. За испитивање релевантних димензија функционалности породичног система коришћена је *Скала породичне адаптабилности (флексибилности) и кохезивности – FACES III* (Family Adaptability & Cohesion Evaluation Scales) (Olson, 1986). Своју основу налази у Олсоновом Циркумплекс моделу породичног система и врши процену породице у целини. Процена породице односи се на реално перципирану, тј. *актуелну* као и на идеално замишљену, тј. *пожељну* ситуацију која истраживачу може имплицитно да укаже на ниво задовољства породицом уопште (Olson, 1999). Стандардизација и примена овог инструмента на нашим просторима вршена је на клиничким и неклиничким узорцима (Lozović i sar., 1992; Mitić, 1997), као и у студијама лонгитудиналног карактера (Gačić i sar., 2004). На узорку овог истраживања инструмент је показао задовољавајуће метријске карактеристике. Cronbach alpha за реалну форму инструмента (FACES III/r) износи .81, а за пожељну форму инструмента (FACES III/p) износи .82.

За испитивање стратегија породичног превладавања проблема коришћена је *Скала односа породице према кризи – F-COPES* (Family Crises Oriented Personal Evaluation Scales) (McCubbin, Olson & Larsen, 1982). Своју основу налази у Дуплом ABC-X моделу теорије породичног стреса. Оригиналну верзију инструмента чини 29 ставки подељених у 5 супскала: (1) *Обезбеђивање социјалне подршке* (СП) – способност породице да се активно ангажује на обезбеђивању подршке од рођака, пријатеља и комшија; (2) *Рedefинисање* (Р) – способност породице да рedefинише проблем у намери да га учини смисаонијим; (3) *Тражење духовне (религијске) помоћи* (ДП) – религијска уверења и укљученост у црквене активности; (4) *Мобилисање породице да тражи и прихвати помоћ* (ИП) – породична способност за проналажењем социјалних ресурса (претежно институционалног типа) и прихватање помоћи од њих;

(5) *Пасивна процена* (П) – избегавање реаговања на проблем. У ранијим применама на узорцима из Србије инструмент је ревидиран тако што је додато још 5 ајтема – 3 ајтема за супскалу редефинисања проблема и 2 ајтема за супскалу пасивне процене проблема (Mitić, 1997). И у нашем истраживању примењена је ова ревидирана верзија инструмента, с тим што су понуђене ставке постављене и у форми испитивања пожељних стратегија породичног превладавања проблема. Инструмент је на узорку овог истраживања показао задовољавајуће метријске карактеристике. Cronbach alpha коефицијент за реалну форму инструмента (F-COPES/r) износи .81, а за пожељну форму инструмента (F-COPES/p) износи .89.

Поред примене стандардизованих инструмената, за потребе овог истраживања конструисан је *Упитник за ученике* путем којег су прикупљени подаци о социодемографским карактеристикама испитаника и њихових породица. Такође, овим упитником детаљније је операционализована варијабла која се односи на *похађање верске наставе у школи*. Осим утврђивања бројног стања испитаника који похађају верску наставу или алтернативни изборни предмет, један сет питања усмерен је на испитивање опажања ученика у вези са ефектима досадашњег похађања верске наставе на њихов однос према породици и на функционисање породице у целини. Наиме, ученицима је понуђено да процене да ли је досадашње похађање верске наставе допринело да: (а) остваре бољу комуникацију са својим родитељима; (б) реалније сагледавају поступке својих родитеља; (в) имају виши ниво поштовања према родитељима; (г) више цене породично заједништво; (д) њихова породица у целини боље функционише. На основу одговора испитаника формиран је континуирани скор који говори о укупном процењеном утицају похађања верске наставе на породичне односе и функционалност породице у целини. Већи скор указује на већи утицај, а скор је формиран тако што је за сваки одговор „да“ дато 3 бода, за одговор „делимично“ дато је 2 бода, а за одговор „не“ дат је 1 бод.

Узорак, ток истраживања и статистички поступци. Истраживање је спроведено на узорку од 421 ученика трећег разреда средње школе. Структура узорка према критеријуму одређења за похађање обавезног изборног предмета у школи (Верска настава или алтернативни предмет – Грађанско васпитање) одсликава реално стање на узорку који је обухваћен овим истраживањем јер је резултат самосталног одређења ученика на почетку средњошколског нивоа школовања. То значи да ученици похађају један од ова два предмета три године. Верску наставу похађа 263 ученика (62.5%), а Грађанско васпитање похађа

158 ученика (37.5%). Истраживање је обављено у периоду од марта до јуна 2007. године у четири средње школе које се налазе на територији Новог Сада. У оквиру статистичке обраде података, поред основних дескриптивних статистичких поступака, примењена је и анализа статистичке значајности разлика међу групама, регресиона анализа и одговарајући поступци мултиваријатне анализе варијансе.

Резултати истраживања

Похађање верске наставе као чинилац процене породичне функционалности

У циљу анализе аспеката у којима се похађање верске наставе може окарактерисати као потенцијални чинилац процене породичне функционалности, примењен је t-тест значајности разлике међу групама ученика формираним према критеријуму опредељења за похађање обавезног изборног предмета у школи.

Када је реч о *опажању реалног стања* кохезивности и флексибилности породичног система као и преовлађујућих стратегија породичног превладавања проблема, резултати анализе су показали да статистички значајна разлика постоји само код две димензије, и то код димензије *опажања реалног стања флексибилности* породице и код реалне форме супскале која описује стратегију тражења духовне, религијске подршке у проблемским ситуацијама. Дескриптивне мере и вредности t-теста за процењене димензије реалног стања породичне функционалности код којих је утврђено постојање статистички значајних разлика с обзиром на похађање изборног предмета приказане су у Табели 1.

Табела: 1: Значајност разлика у процени реалног стања породичне функционалности с обзиром на похађање изборног предмета

	<i>Просеч. Скор</i>	<i>Sd</i>	<i>t-test (df)</i>	<i>P</i>
Флексибилност породице – грађанско васпитање	30.80	6.36	2.04 (419)	<i>p</i> < .05
Флексибилност породице - верска настава	29.51	6.25		
Религијска подршка - грађанско васпитање	7.41	3.41	-6.25 (419)	<i>p</i> < .01
Религијска подршка - верска настава	9.65	3.64		

Резултати показују да ученици који похађају грађанско васпитање у статистички значајно већој мери (просечан скор–30.80), у односу на ученике који похађају верску наставу (просечан скор–29.51), своју по-

родицу описују као флексибилну. Такође, добијене вредности показују да ученици који похађају верску наставу у статистички значајно већој мери (просечан скор–9.65), у односу на ученике који похађају грађанско васпитање (просечан скор–7.41), процењују да њихова породица у проблемским ситуацијама користи стратегију окретања ка религији. На осталим мереним димензијама опажања реалног стања породичне функционалности нису утврђене статистички значајне разлике између група испитаника.

Даља анализа усмерена је на проверу статистичке значајности разлика у процени пожељног модела функционалности породичног система између ученика који похађају верску наставу и ученика који похађају грађанско васпитање. Дескриптивне мере и вредности t-теста за процењене димензије пожељног стања породичне функционалности код којих је утврђено постојање статистички значајних разлика с обзиром на похађање изборног предмета приказане су у Табели 2.

Табела: 2: Значајност разлика у процени пожељног стања породичне функционалности с обзиром на похађање изборног предмета

	<i>Просеч. Скор</i>	<i>Sd</i>	<i>t-test (df)</i>	<i>p</i>
Флексибилност - грађанско васпитање	35.42	5.17	2.35	<i>p</i> <.05
Флексибилност - верска настава	34.06	6.04	(419)	
Рedefинисање - грађанско васпитање	33.65	5.52	2.32	<i>p</i> <.05
Рedefинисање - верска настава	32.23	5.78	(418)	
Институционална подршка - грађанско васпитање	13.64	5.32	2.07	<i>p</i> <.05
Институционална подршка - верска настава	12.52	5.34	(415)	
Религијска подршка - грађанско васпитање	9.77	4.41	6.02	<i>p</i> <.01
Религијска подршка - верска настава	12.43	4.38	(418)	

Добијене вредности показују да је статистички значајна разлика утврђена код процене пожељног нивоа флексибилности и код супскала пожељног коришћења стратегије рedefинисања породичног проблема, стратегије тражења институционалне и стратегије тражења духовне (религијске) подршке у проблемским ситуацијама. Ученици који похађају грађанско васпитање, у односу на ученике који похађају верску наставу, имају просечно виши скор на скали пожељне флексибилности (35.42), као и на супскалама пожељне форме стратегија рedefинисања (33.65) и тражења институционалне подршке (13.64). То значи да ученици који похађају грађанско васпитање у статистички значајно већој мери, у односу на ученике који похађају верску наставу, сматрају да

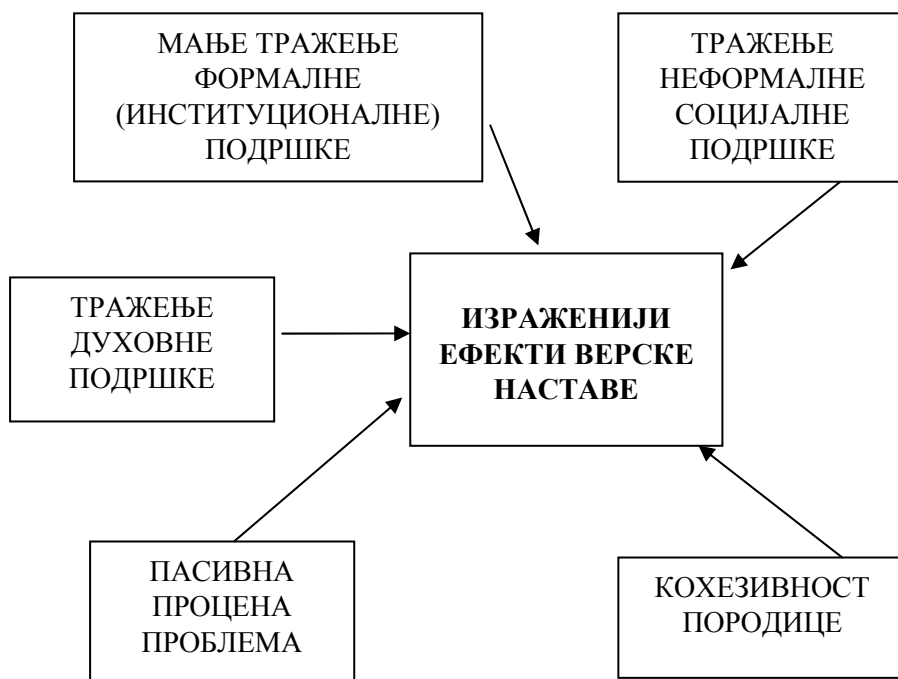
породица треба да буде флексибилна и да у проблемским ситуацијама користи активну стратегију рedefинисања проблема унутар породице, али и да тражи спољашњу, тј. институционалну подршку. Ученици који похађају верску наставу имају просечно виши скор на пожељној форми супскале тражења духовне (религијске) подршке. Наиме, показало се да ученици који похађају верску наставу у статистички значајно већој мери (просечан скор–12.43), у односу на ученике који похађају грађанско васпитање (просечан скор–9.77), стратегију окретања ка религији сматрају пожељном стратегијом породичног превладавања проблема и тешкоћа. Добијени резултати показују да је код ове супскале разлика између посматране две групе испитаника статистички најочљивија. На осталим мереним димензијама процене пожељног модела породичне функционалности анализом t-теста нису утврђене статистички значајне разлике између испитаника, зависно од тога који изборни предмет похађају.

Карактеристике породице као корелат ефеката верске наставе на породично функционисање

У циљу идентификовања породичних карактеристика за које би се са великом вероватноћом могло тврдити да представљају значајан корелат ефеката верске наставе на породично функционисање рађена је мултипла регресиона анализа. Као зависна варијабла уврштен је укупан скор питања о опаженим ефектима верске наставе на породичне односе и функционисање породичног система (боља комуникација са родитељима, реалније сагледавање родитељских поступака, виши ниво поштовања родитеља, придавање већег значаја породичном заједништву, боље функционисање породице у целини). Као предиктор варијабле уврштене су све мерене социодемографске карактеристике (пол, место становања, ниво образовања родитеља, структура породице, број деце у породици, процењено материјално стање породице), опажена реална кохезивност породице, опажена реална флексибилност породице, као и све мерене стратегије превладавања које породица користи у проблемским ситуацијама. Модел се у целини показао статистички значајним ($R = .49$, $R^2 = .24$, $F = 5.27$, $p < .01$). Резултати анализе су показали да статистички значајан самостални допринос постижу следеће варијабле: тражење духовне (религијске) подршке ($\beta = .31$, $p < .01$); тражење формалне, институционалне подршке ($\beta = .15$, $p < .05$); тражење неформалне социјалне подршке ($\beta = .14$, $p < .05$); пасивна процена проблема као стратегија породичног превладавања проблема ($\beta = .16$, $p < .05$). На са-

мој граници прихватљивости статистичке значајности је самостални допринос процењене реалне кохезивности породице ($\beta = .15$, $p = .06$). Остале варијабле из модела врше утицај међусобном интеракцијом. На основу добијених резултата израђен је графички приказ модела чинилаца ефеката верске наставе на породицу (Графикон 1).

Графикон 1: Модел чинилаца ефеката верске наставе

Статистичка значајност оформљеног модела у целини и добијене вредности процењених самосталних доприноса моделу наводе на закључак да постоји велика вероватноћа да ће се систем знања и вредности које ученици усвоје путем верске наставе у већој мери рефлектовати на породице које у проблемским ситуацијама као стратегије превладавања користе окретање ка религији, тражење неформалне помоћи, пасивну процену проблема, и у мањој мери коришћење стратегије тражења институционалне подршке. Такође, може се рећи да постоји велика вероватноћа да ће садржаји верске наставе имати већи ефекат на ученике који живе у породицама у којима је кохезивност, као димензија функционалности породичног система, у великој мери изражена. Тачније речено, могуће је очекивати да ће ефекти верске наставе на функцио-

налност породице у целини у већој мери бити изражени у породицама које карактерише висок ниво кохезивности.

Закључна разматрања

Систем вредности који се презентује преко садржаја верске наставе у школама односи се, између осталог, на развијање свести о значају породичне кохезије, као и на неговање религијских вредности и врлина које појединцу, али и породици у целини, могу помоћи да кроз веру превлада породичне проблеме и стресне ситуације и на тај начин оснажи породично заједништво. Стога се у истраживању пошло од претпоставке да ученици који су одабрали да похађају верску наставу потичу из породица којима је близак такав систем вредности, али и да је досадашње похађање овог предмета имало утицај на усвајање или даље развијање таквих вредности, што би требало да се очитује и кроз њихов став о пожељном моделу породичне функционалности.

На основу анализе добијених резултата могуће је извести одређене закључке везане за актуелно стање функционалности породица ученика који похађају верску наставу, као и одређене закључке о моделу породичне функционалности који ова група испитаника процењује као пожељан. Наиме, показало се да ученици који похађају верску наставу потичу из породица које одликује функционалан ниво кохезивности али недовољно функционалан ниво флексибилности. Као што је и очекивано, породице ове групе ученика у проблемским ситуацијама се у великој мери ослањају на стратегију тражења духовне, тј. религијске подршке. Ова стратегија превладавања показала се и као стратегија коју ученици, који похађају верску наставу, сматрају изузетно пожељном у процесу превладавања породичних проблема и тешкоћа. Изведени закључци потврђују полазна очекивања о томе да ученици који су одабрали да похађају верску наставу потичу из породица којима религијски систем вредности и вера у великој мери помажу у решавању свакодневних проблема и утичу на јачање њене кохезивности, али и претпоставку да систем вредности који се презентује овим школским предметом има утицај и на њихов став о пожељном моделу породичне функционалности. Такође, на основу анализе значајности формираног статистичког модела утврђено је да су неке од мерених карактеристика породице значајно повезане са ефектима верске наставе на ученике и њихову породицу у целини. При томе је важно нагласити да је процена ефеката верске наставе на породицу заснована на субјективном доживљају испитаника, те би можда било исправније говорити о евидентности „ре-

флексија верске наставе на породицу“. Наиме, ова синтагма потенцијално на бољи начин презентује добијене резултате, јер анализа ефеката верске наставе није подразумевала снимање првобитног стања, а затим, након одређеног периода реализације овог предмета, проверу финалног стања. Међутим, чак и да је примењен овакав начин евалуације ефеката, тешко да би се могло тврдити да су одређене промене резултат утицаја само верске наставе, јер мноштво других фактора може да делује на смер и интензитет развоја у одређеном временском периоду. С друге стране, валидност изведених закључака могуће је поткрепити становиштем да није најважније какво је стварно/реално стање, већ какав је субјективни доживљај датог стања (Bronfenbrenner, 1997; Орашић, 1995).

Наиме, добијени налази пружају основу за извођење педагошких импликација које се могу операционализовати кроз две шире линије. Прва се односи на развијање свесности о могућности оснаживања одређених аспеката породичног функционисања путем религијских вредности и продубљивања теоријских сазнања о овом комплексном питању. Друга је везана за препознавање могућности да школа и њени васпитно-образовни потенцијали у целини буду значајан ресурс раста и развоја савремене породице, а у складу са тим и препознавање начина ефикасног искоришћавања потенцијала верске наставе у васпитно-образовном процесу.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту „Европске димензије промена образовног система у Србији“, бр. 149009 (2006-2010), чију реализацију финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Коришћена литература

- Bronfenbrenner, J. (1997): *Ekologija ljudskog razvoja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Butler, M.H., J.A. Stout & B.C. Gardner (2002): Prayer as a conflict resolution ritual: clinical implications of religious couples report of relationship softening, healing perspective and change responsibility, *The American Journal of Family Therapy*, 30, 19-37.
- Carlson, T.D., D. Kirkpatrick, L. Hecker & M. Killmer (2002): Religion, spirituality and marriage and family therapy: a study of family therapists beliefs about the appropriateness of addressing religious and spiritual issues in therapy, *The American Journal of Family Therapy*, 30, 157-171.
- DeFraim, J. (1999): Strong families around the world, *Family Matters*, No. 53, 6-13.
- Gačić, B., V. Trbić i M. Marković (2004): Funkcionisanje porodice u društvenom kontekstu hronične krize u Jugoslaviji; u J. Veselinović (prir.): *Izazovi porodica, izazovi porodičnih terapeuta u vremenu tranzicije* (18-31). Beograd: Centar za porodicu.

- Georgas, J.K., A.G. Mylonas & P. Panagiotopolou (2004): Families and values in europe; in W. Arts & L. Halman (eds.): *European values at the turn of the Millennium* (167-202). Leiden-Boston: Brill.
- Griffith, R. & A. Brian (1999): Families and spirituality: therapists as facilitators. *Family Journal*, Vol. 7, No. 2, 161-165.
- Kouneski, E.F. (2000): *The family circumplex model, FACES II and FACES III: overview of reasearch and applications*. Minnesota: University of Minnesota. Department of Family Social Science.
- Krysan, M., A.K. Moore & N. Zill (1990): *Research on successful families*, Retrived from the World Wide Web <http://www.aspe.hhs.gov>
- Kuburić, Z. (2003): Realizacija verske nastave u osnovnoj i srednjoj školi; u S. Joksimović (prir.): *Verska nastava i građansko vaspitanje u školama u Srbiji* (96-124). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Lozović, N., G. Knežević, M. Mitić i J. Berger (1992): Mogućnosti upitničkog ispitivanja dimenzija porodičnog funkcionisanja, *Psihološka istraživanja*, 5, (63-84). Beograd: Institut za psihološka istraživanja.
- Mahoney, A., K. Pargament, A. Murray-Swank & N. Murray-Swank (2003): Religion and sanctification of family relationships, *Review of Religious Reasearch*, Vol. 44, No. 3, 220-236.
- Maksić, S. (2003): Mišljenja roditelja o verkoj nastavi i građanskom vaspitanju u osnovnoj školi; u S. Joksimović (prir.): *Verska nastava i građansko vaspitanje u školama u Srbiji* (45-69). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- McCubbin, M.A., D.H. Olson & A.S. Larsen (1982): F-COPES: family coping strategies; in D.H. Olson, H.I. McCubbin, H. Barnes, A. Larsen, M. Muxen & M. Wilsom (eds.): *Treating families under stress* (3-43). New York: Brunner/Mazel.
- Mitić, M. (1997): *Porodica i stres: između poraza i nade*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Olson, D.H. (1986): Circumplex model VII: validation studies and FACES III, *Family Processes*, 25, 337-351.
- Olson, D.H. (1999): *Circumplex model of marital & family systems*. In special edition of the *Journal of Family Therapy* entitled "Empirical Approaches of Family Assessment", Retrived from the World Wide Web <http://www.lifeinnovations.com>
- Olson, D.H. (2000): Circumplex model of marital and family systems, *Journal of Family Therapy*, 22, 144-167.
- Opačić, G. (1995): *Ličnost u socijalnom ogledalu*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Polovina, N. (2006): Osećajno vezivanje i funkcionisanje u porodičnom sistemu, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Год. 38, Бр. 1 (78-100). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Wearver, A.J., J.A. Samford, V.J. Morgan, D.B. Larson, H.G. Koenig & K.J. Flannely (2002): A systematic review of research on religion in six primary marriage and family journals: 1995-1999, *The American Journal of Family Therapy*, 30, 293-309.
- Wolf, C.T. & P. Stevens (2001): Integrating religion and spirituality in marriage and family counseling, *Counseling and Values*, Vol. 46, No. 1, 66-72.
- Zuković, S. (2005): *Hrišćanske vrednosti u porodici*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine; Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Zuković, S. (2006): Verska nastava kao deo reformisanog vaspitno-obrazovnog sistema; u E. Kamenov (ur.): *Razvoj sistema vaspitanja i obrazovanja u uslovima tranzicije* (212-225). Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za pedagogiju.

Slađana Zuković

STUDENTS' ASSESSMENT OF FAMILY FUNCTIONALITY AND
ATTENDANCE OF RELIGIOUS INSTRUCTION IN SCHOOL*Abstract*

The goal of the research presented in this paper was to study the relations between students' estimation of the real and desired state of family functionality and attendance of religious instruction in school. The results obtained on the sample of 421 secondary school students of the third grade, who opted for attending religious instruction at the beginning of this level of schooling (263 students) or for attending the alternative elective subject – civic education (158 students). For assessing relevant dimensions of the real and desired state of family system functionality, the standardised instruments were used – FACES III (cohesion and flexibility of the family) and F-COPES (strategies of family's overcoming of problems). For collecting data on sociodemographic characteristics of respondents and their families, as well as the assessment of effects of attending religious instruction on the family, we used the Student Questionnaire, constructed for the purposes of this research. Based on the analysis of the obtained results, we reached the conclusion that in certain aspects there are differences in students' assessment of the real and desired state of family functionality, depending on the elective subject they attend, as well as that it can be stated with great probability that some of the measured family characteristics are significantly correlated with the effects of religious instruction on students and their family as a whole.

Key words: family, religious values, religious instruction, school, functionality of family system.

Слађана Зуковић

УЧЕНИЧЕСКАЈА ОЦЕНКА ФУНКЦИОНАЛНОСТИ СЕМЉИ
И ПОСЕЩЕНИЕ ЛЕКЦИЈ ПО ВЕРОУЧЕНИЈУ В ШКОЛЕ*Резюме*

Целью данного исследования является проверка отношений между ученической оценкой действительного и желаемого состояния функциональности семьи и посещения лекций по вероучению в школе. Результаты получены на модели из 421-го ученика третьего класса средней школы, которые в самом начале данного уровня учебы решились посещать лекции по вероучению (263 ученика), или же лекции альтернативного выборного предмета – гражданского воспитания (158 учеников). Для оценки относительных масштабов действительного и желаемого состояния функциональности семейной системы использованы стандардизованные инструменты – FACES III (сплоченность и гибкость внутри семьи) и F-COPES (стратегии семейного побеждения проблем). Для сбора данных о социодемографических характеристиках исследуемых и их семей, а также оценки воздействия эффектов посещения лекций по вероучению на семью, применяли Опросник для учеников, разработанный для потребностей данного исследования. На основании анализов полученных результатов пришли к выводу, что в определенных аспектах установлено наличие разниц

в ученической оценке действительного и желаемого состояния семейной функциональности, зависимо од того, какой выборный предмет посещают и, что с большой вероятностью можно установить, что некоторые из современных характеристик семьи значительно связаны с эффектами лекций по вероучению на учеников и их семьи в целом.

Ключевые слова: семья, религиозные ценности, лекции по вероучению, школа, функциональность семейной системы.